WILEY

The Scandinavian
Journal of Economics

Review: Om kriser och dåliga tider

Author(s): Ivar Hultman

Review by: Ivar Hultman

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 8 (1906), pp. 68-76

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437143>

Accessed: 15-05-2016 00:59 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Wiley, *The Scandinavian Journal of Economics* are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Litteratur.

Om kriser och dåliga tider.

- EINARSEN, E. *Gode og daarlige Tider*. København 1904, 285 s.
WARMING, J. *Gode og daarlige Tider*. København 1903, 118 s.
BIRCK, L. V. *Bidrag til en Teori om de økonomiske Perioder*. København 1903, 67 s.
PIO, F. *Økonomiske Depressioner*. København 1903, 130 s.

Kriser och dåliga tider är ett ämne, som lifligt intresserat ekonomiska författare, och detta bör näppeligen förvåna, då man besinnar, att såväl den teoretiska som den praktiska nationalekonomiens viktigaste områden stå i ett nära sammanhang med detsamma. Utvecklingen förändrar bestående förhållanden, nya sidor göra sig uppmärksammade, och så framkomma nya synpunkter och nya teorier.

Ungefär samtidigt som hrr Cassel och Hamilton i denna tidskrift framlade sina åsikter, offentliggjordes i Köpenhamn ofvanstående arbeten, utgörande infordrade täflingsskrifter från de fyra sökandena till en docentur i statsvetenskap vid Köpenhamns universitet.

Det råder i allmänhet ingen öfverensstämmelse i bruket af ordet »kris», och äfven bland dessa fyra författare härska olika uppfattningar om detta ords betydelse. Warming, Birck och Pio mena liksom många andra med kris den »krasch», »explosion», som mången gång åtföljer öfvergången från goda till dåliga tider, den situation, hvars psykologiska sida plägar benämnas panik. Men Einarsen ger åt hela den nedåtgående perioden benämningen kris. Öfvergången från goda till dåliga tider kallar han kritisk maximipunkt och öfvergången från dåliga till goda kritisk minimipunkt, och i anslutning härtill uppdelar han den nedåtgående perioden i maximumkrisen — företagarnes, spekulanternas och bankernas kris — och minimumkrisen, de breda lagrens bekymmersammaste tid. (Man

återfinner hos en del tyska författare en ungefär analog uppdelning mellan penningkris och produktionskris.)

Det är ett synnerligen omfattande och intressant statistiskt material, Einarsen anför — hufvudsakligast rörande Norge — och hvarpå han med ej alldeles odelad framgång söker stöd för denna sin uppdelning af den nedåtgående perioden. Men beklagligt nog förefinnes i detsamma en mängd fel, för hvilka dock förf. med hänsyn till den ytterst korta täflingstiden (3 mån.) på förhand reserverat sig.

Utvecklingen i Norge under den tidrymd, som behandlas, kan betecknas ungefär så:

	Uppgång.	Maximumkris.	Minimumkris.
1) 1860	1864	1866	1869
2) 1870	1874	1877	1879
3) 1879	1882	1884	1887
4) 1887	1890/91		1893/95

Norges Banks *diskontsats* kulminerar i 1:sta perioden 1864 (7 %), men stiger i 2:dra perioden till dec. 1875 (7 %) för att efter ett fall 1876 åter stiga till 1877—8, i 3:dje perioden nås kulmen 1882 (5 %) och i 4:de 1891 (6 %).

Sedelcirkulationen kulminerar 1867, 1874, 1884 och 1890, *metallbehållningen* 1865, 1874, 1884 och 1890, och *växelportföljen* 1866, 1878, 1886 och 1891. Växelportföljens fluktuationer äro karakteristiska. Under uppgången är portföljen jämförelsevis liten, lånesökande vända sig då åt andra håll, men när stramningen börjar, åtföljd af minskning i de andra bankernas inlåning, ökas densamma och når sin kulmen i allmänhet med maximumkrisens slut, hvarefter den aftager på grund af den tilltagande stagnationen. Under 80-talet kommer kulmen visserligen ganska sent, men hela uppgångsperioden var då svag och diskontsatsens maximum 5 %.

Privatbankernas *inlåning* når sitt minimum i 1:sta perioden 1864, för de öfriga perioderna uppdelas inlåningen »paa kassefolio» och »paa sparebanksvilkaar», och inlåning af det förra slaget når sitt minimum 1878, 1884 och 1890, af det senare 1875, 1886 och 1892. Sparbankernas inlåning är minst 1879, 1887 och 1891. Privatbankerna äro ju i allmänhet affärsvärldens banker, sparbankerna massornas. Visserligen är privatbankernas inlåningsminimum något variabel, men så är sparbanksinlåningen så mycket mera karaktäriserande.

Låneansökningarnas *belopp* i Norges hypoteksbank kulminerar 1868, 1879, 1886 och 1894, men deras *antal* 1869, 1879, 1886 och 1895. Där kulmi-

nationsåren äro olika, är det antalets höjdpunkt, som kommer senare, de storas behof kulminerar först, de smås efteråt.

Antalet *konkurser* når under 1:sta perioden sitt maximum 1867 i städerna och 1869 på landet. Antalet *tvångsauktioner* af lösöre nådde under 2:dra perioden sin höjdpunkt 1879, under det att genomsnittsbeloppet per tvångsauktion kulminerade redan 1875. Under 3:dje perioden, som ju var mera dämpad, kulminera såväl konkurser som tvångsauktioner 1886, under 4:de konkurserna 1892 och tvångsauktionerna 1893. Det synes ganska betecknande, att städerna, där ju de flesta stora affärsmännen bo, uppvisa kulmen i konkurser tidigare än landsbygden och att tvångsauktionernas genomsnittsbelopp kulminerar tidigare än antalet.

Ett mindre gynnsamt resultat visar *lyxkonsumtionen*. Visserligen kulminerar vinimportens värde i de två första perioderna ett år före antalet buteljer och värdet af importerade pianon i 3:dje perioden 2 år före antalet, hvaraf man ju kan draga den slutsatsen, att användningen af dyrare viner och pianon minskas tidigare än användningen af billigare (författaren framhåller det säregna förhållandet under 2:dra perioden, att från 1874 till 1875 vinimporten ökades från 101 till 184 tusen liter, under det värdet af denna import minskades från 404 till 343 tusen kronor), men det är endast i den 4:de perioden, som lyxkonsumtionen kulminerar det generella kulminationsåret (dock först 1891) och i andra perioden som silke- och pianoimporten kulminerar 1874. För öfrigt bekräftar ej lyxkonsumtionsstatistiken författarens åsikt. Så t. ex. kulminerar silkeimporten i 1:sta perioden så sent som 1886, i 3:dje så tidigt som 1881, pianoimporten i 1:sta perioden 1867 i 3:dje 1882 och 1884, och vinimporten är synnerligen förarglig, ty i 1:sta perioden kulminerar antalet buteljer 1869, småfolkets värsta krisår.

Af *masskonsumtionen* framgår äfven i åtskilliga fall, att värdet kulminerar förr än mängden, men ej heller här förefinnes den öfverensstämmelse, som vore önskvärd. Sålunda kulminerar brännvins- och ölkonsumtionen i 3:dje perioden 1882 och 1883 resp., under det vinimporten kulminerar först 1885, och i 4:de perioden kulminerar importen af kaffe, kolonialvaror och manufakturer 1890 men lyxkonsumtionen 1891. I 4:de perioden når importen af tobak och socker sin kulmen först 1893, hvartill författaren anmärker, att tobaksbruket är kanske det man i allmänhet sist inskränker, och att sockerimporten i denna period står i samband med tullförhållanden.

Af *befolkningsstatistiken* synes framgå, att äktenskapsfrekvensen i allmänhet växer under uppgången och kulminerar under maximumkrisen eller vid dess slut, samt att utvandring och fattigunderstöd ungefär sam-

tidigt äro minst. (En jämförelse mellan uppgifterna å sidd. 26 och 62 om fattigunderstöd under åren 1869—1871 ger dock vid handen, att någon felaktighet föreligger, som gör en slutsats vanskelig).

Äfven af *prisernas* fluktuationer vill författaren draga den slutsats, att »öfverklassen» drabbas före »underklassen» af en kris. Priset på lax t. ex. kulminerade 1873 och 1882, under det priset på torsk och sill nådde sitt maximum 1877 (1876?) och 1883, men priset på hummer kulminerade under 3:dje perioden så sent som 1885.

Om man också kan framhålla, att i den statistik, författaren anför, ett och annat synes motsäga hans åsikt, så synes densamma dock på det hela taget antyda, att de förmögnare klasserna, särskildt företagarna, först drabbas af nedgången, och att, först sedan produktionsinskränkning skett, turen kommer till de breda lagren genom arbetslöshet och minskade inkomster.

Men det är äfven en annan sak, författaren belyser genom sin statistik, nämligen sammanhanget mellan skördeförhållanden (för Norge fiskeförhållanden) och den ekonomiska vågrörelsen.

Han anser, att vågrörelsen går sin gilla gång, på det hela taget oberoende af skördens (fiskets) kvantitativa utbyte, hvaremot prisen följa den allmänna upp- och nedgången och därigenom lämna ett gynnsammare pekuniärt resultat af en relativt liten skörd under en uppsvingperiod än af en relativt stor skörd under ett nedgångsår. Vi anföra såsom exempel några siffror. Norska sillfisket¹ var

1873 (uppgångsår)	0,95	mill. kg.,	värde	6,39	mill. kr.
1875 (nedgångsår)	1,06	»	»	5,66	»
1880 (uppgångsår)	0,99	»	»	7,10	»
1887 (nedgångsår)	1,30	»	»	2,96	»
1890 (uppgångsår)	0,92	»	»	4,14	»
1892 (nedgångsår)	1,95	»	»	4,97	»

Och sädesskörden i Danmark var

1881 (uppgångsår)	19,3	mill. tdr.,	värde	214,9	mill. kr.
1886 (nedgångsår)	22,7	»	»	183,0	»
1891 (uppgångsår)	22,8	»	»	245,9	»
1892 (nedgångsår)	25,6	»	»	215,6	»

Hvad sedan teorierna beträffar, så uppdelar Einarsen kristeorier i allmänhet i två grupper, de som söka förklaringen i tillfälligheter, och de som söka förklaringen i en eller annan allmän, konstant verkande orsak.

¹ En jämförelse mellan tabellen å sid. 70 å ena sidan och tabellerna å ss. 127 och 179 å den andra angifver någon felaktighet med afseende å rubrikerna.

Menar man med kris den »krasch» eller »explosion», som ofta nog åtföljer öfvergången från goda till dåliga tider, så kunna ju ganska många olika saker vara orsak därtill, *en* tillfällighet ena gången och en annan nästa gång.

Ser man krisen utan sammanhang med vågrörelsen i sin helhet, så kan ju t. ex. ett uppseendeväckande fallissemang förefalla såsom en mycket acceptabel orsak — den har endast det felet att i allmänhet vara en följd och ej en orsak. Den ekonomiska vågrörelsen i sin helhet låter sig svårigen förklaras af tillfälligheter.

Emellertid är så Warmings åsikt. Visserligen är det moderna samhället så inrättadt, att vågrörelse kan uppstå, men det är tillfälligheter, som förorsakar den. »Hvis der kommer Bølger, saa er der Vand nok til at de kan blive store.» Af sådana tillfälligheter nämner han uppfinningar, öppnande af en ny järnväg eller kanal, upptäckt af guldfält, höjda skyddstullar, handelstraktater, krig och fred, politiska systemskiften, i Amerika presidentval o. s. v., äfven skördeförhållanden.

Det fattas endast en förklaring, hvarför en tillfällighet på nästan regelbundet återkommande tider finnes till hands för att gifva utvecklingen en knuff, då den håller på att stanna af.

Af teorier, som bygga på en eller annan konstant verkande orsak, finnas äfven många; man skyller t. ex. på »öfverproduktion», hvilket uttryck Warming utbyter mot »underkonsumtion», enär det enligt hans mening är i förbrukningen felet ligger, d. v. s. folk förbrukar för litet och sparar för mycket.

Här kommer man in på den öfersparsamhetsteori, hvarpå Pio bygger. »Det inderste aarsagsbestemmende Element», säger han (sidd. 78 och 98), »for de økonomiske Depressioner er den ejendommelige Sparemaade at Sparerne stadig spare Udbyttet af deres Sparen (kumulativ Sparen) — eller rettere en Forøgelse af Produktionsmidlerne, der stadig udnyttes til yderligere Forøgelse af disse, saaledes at der kommer til at mangle Efterspørgsel efter de nye Nydelsemidler, som den forøgede Produktionsmekanisme i Tidens Løb med teknisk Nødvendighed maa afkaste.»

Det skulle föra för långt att ingå på en närmare redogörelse för denna »ejendommelige Sparemaade». Hobson och Robertson hysa ju snarlika åsikter, ehuru de enligt Pio ej trängt till sakens kärna, som är »den kumulative Sparen».

Det förefaller svårfattligt, huru denna teori kan förklara orsakerna till den ekonomiska vågrörelsen. Den innehåller ju endast, att afkast-

ningen af hvad Pio kallar den »objektiva» kapitalbildningen (jfr Prof. Cassels »fasta kapitalbildning») användes till ytterligare sådan. Teorien kan möjligen gifva en förklaring, hvarifrån de kapital komma, som i uppsvingsperioden placeras, men den säger ej, *hvarför* afkastningen användes på detta sätt, och ännu mindre hvarför den fasta kapitalbildningen växlar. Pio säger själf (sid. 105), att sparandet försiggår lika friskt i dåliga som i goda tider.

Underkonsumtion kan ha en annan anledning än »öfversparsamhet». Inkomsten kan vara så fördelad, att de stora massorna sakna köpkraft, d. v. s. »land» och »capital» få för mycket, »labour» för litet vid distributionen af produktionsresultatet. Vi komma här till Bircks teori.

Enligt hans åsikt finnas tre orsaker till den ekonomiska vågrörelsen. 1:o Kreditmidlernes Udvidelse og Sammenskrumpning (en Fejl ved Omsætningsmidlerne), 2:o Kapitalens Produktivitet og Mængde vokser hurtigere end de Klassers Indkomst der skal købe Kapitalens og Arbejdets Frembringelser (en Fejl ved Indtægtsfordelingen), 3:o Kapitalophobningen driver Profitten ned og dermed fremtvinger en Reaktion i Form af en kapitalødelæggende Anbringelse (en Fejl hos Publikum).

Hvad den första af dessa orsaker beträffar, så berör den (sid. 14) frågan om guldproduktionens inflytande. En ökning af guldproduktionen verkar pådrifvande på uppgången, hämmande på nedgången, och en minskning omvänt, men guldproduktionen förorsakar ej den ekonomiska vågrörelsen. Under 60-talets uppsvingsperiod var guldproduktionen i aftagande, men i stigande under den därpå följande nedgångsperioden.

Nog är det sannt, att omsättningsmedlen genom lagstiftningen i de flesta länder stå i ett visst kvantitativt förhållande till metalliska kassan och att en plötslig minskning af denna kan föranleda en »Sammenskrumpning» af kreditmedlen. Englands bankhistoria bevisar, att en sådan fatalitet kan åstadkomma panik och krasch — men också, att man af vunna erfarenheter lärt sig i tid vidtaga åtgärder däremot.

»Men selv uden Forøgelse i Metalbeholdningerne vil Kreditten rytmisk udvides og indskrænkes», säger Birk vidare. Att bankerna genom en allt för uttänjd icke metalltäckt sedelutgifning *kunna* understödja öfverdrifven fast kapitalbildning och spekulation och därigenom bidraga till omslagets våldsamhet, vore lönlöst förneka, men icke kunna de åstadkomma den ekonomiska vågrörelsen. Och numera söka de stora, dominerande bankerna så ytterst noga hålla sig au jour med hvad som händer och sker inom alla olika områden, samla och bearbeta statistik öfver snart

sagdt allting för att, så godt sig göra låter, behärska situationen och i tid kunna träffa sina dispositioner och i tid kunna se, hvar de böra hjälpa och hvar de böra hålla tillbaka.

Att bygga på en oriktig distribution af produktionsresultatet är, säger Einarsen, »at kjøre i en gal gade». Han framhåller, såsom redan förut är nämnt, att de breda lagren äro jämförelsevis oberörda af »maximumkrisen», först under »minimumkrisen» minskas deras inkomster och konsumtionsförmåga, hvilken minskning sålunda är en följd af, ej orsak till krisen.

Hvad den tredje orsaken beträffar, synes Birck själf motsäga densamma. Han uppdelar vågrörelsen i 4 delar »den sunde Foretagsamhed — Spekulationstiden — Depressionen — Likvidationen». Under den andra af dessa är profiten (sid. 21) i stigande, och under denna period borde sålunda ingen anledning finnas för kapitalet att söka »Selvmord i vovelige Anbringelser». Men det torde väl vara ett odisputabelt faktum, att det just är under spekulationstiden, som de vildsinta företagen startas. Han synes själf erkänna detta, då han (sid. 44) säger, att krisen är höjdpunkten af den ödeläggelseprocess, som drabbar det äfventyrslystna kapitalet.

Vi komma så till Einarsens teori. Men innan dess förtjänar kanske nämnas, att han låter sin teori föregås af invändningar mot åtskilliga andra teorier, och det faller sig så, att han därigenom också bemött det väsentligaste af de tre konkurrenternas åsikter.

Einarsen utgår från det faktum, att den uppåtgående perioden alltid är förbunden med stigande priser och den nedåtgående med sjunkande. Med de stigande prisen följer ökad produktion, ökad omsättning och märkeligt nog äfven ökad konsumtion. Med de sjunkande prisen följer minskad omsättning och minskad konsumtion. Att här föreligger ett kausalsammanhang, på så sätt, att det är de stigande priserna, som medföra uppgången, och de sjunkande priserna, som medföra nedgången och krisen, kan väl knappast råda tvifvel om.

Det är ju sannt detta, så paradoxalt det än förefaller. Det ligger i öppen dag, hvilken eggande inverkan på företagsamheten stigande priser utöfva. Stigande pris på en vara är ju i allmänhet tecken på ökad konsumtion eller minskad produktion af densamma. I bäge fallen yppa sig sålunda afsättningsmöjligheter, som egga till ökad produktion, hvartill fordras fast kapitalbildning i en mångdubbelt ökad skala. Å andra sidan verka sjunkande priser tydligt nog afskräckande på produktionen, då de ju angifva minskade afsättningsmöjligheter, för så vidt prissänkningen ej har sin orsak i en motsvarande minskning af produktionskostnaden. Huru

stigande priser äfven kunna åstadkomma ökad konsumtion, förefaller vid första påseendet svårfattigare, man skulle vara böjd tro, att de i stället skulle förorsaka minskad konsumtion. Men det förhåller sig nog på det sätt, att den produktionsstegring, som är en följd af prisstegringen, i sin ordning framkallar en konsumtionsökning dels på det sätt, att produktionen af en nyhet (t. ex. velocipeder, osthållare) skapar nya behof, dels på det sätt, att ju flere arbetare produktionen sysselsätter och ju mer arbetslönerna stiga, desto mer ökas konsumtionen.

Om det alltså är vågrörelsen i den allmänna prisnivån, som förorsakar den ekonomiska vågrörelsen, så tarfva dock dessa växlingar i prisnivån en förklaring. Einarsen gifver också en sådan, den är att söka i värdefenomenets paradoxala natur. Värde är ett fattigdomsmärke, ett tecken på knapphet. Vaknade vi en morgon och funno ett öfverflöd på allting men en oförändrad penningmängd, skulle det blifva en fruktansvärd kris, vi skulle icke vara istånd att fullgöra våra penningeförpliktelser, ty våra värden hade smält samman till ingenting på grund af öfverflödet. Och dock vore vi så mycket rikare. Vaknade vi däremot en morgon och funno mängden af alla nyttigheter minskad till hälften, medan penningmängden förblifvit oförändrad, så skulle alla värden stiga, och dock vore vi så mycket fattigare. I en belägrad stad, där man lider brist på det nödvändigaste, stiga alla priser, just därför att man blifvit fattigare.

Denna hänvisning till värdefenomenets paradoxala natur verkar ingalunda förklarande. Skall man jämföra uppsvingsperioden med förhållandena i en belägrad stad och anse, att en ökad fattigdom är skulden till de stigande prisen? Han säger själf, att stigande priser äro ett tecken på ökad knapphet, och man kan fråga: hvaraf kommer sig då denna ökade knapphet på alla varor under uppsvingsperioden? Men svaret på den frågan får man söka annorstädes.

Einarsens teori hör alltså till den grupp, som söker anledningen till den ekonomiska vågrörelsen i en eller annan konstant verkande orsak, och enligt hans åsikt är alltså värdefenomenets paradoxala natur denna konstant verkande orsak.

Emellertid talar han — liksom äfven andra författare göra — om bidragande orsaker, som han anser »accentuera» vågrörelsen, »göra den rytmisk». Det händer, att det, som för den ene författaren är hufvudorsak, är för den andre blott en bidragande och tvärtom.

När man jämför åtskilliga sådana stridande åsikter, känner man sig tveksam om den rätta lösningen. Kanske låter något så ytterst kompliceradt som den ekonomiska vågrörelsen sig ej förklaras af en enda allt drivande kraft, på samma sätt som ebb och flod förklaras af månens dragningskraft. Man kan föreställa sig, att om en vagn är förspänd med ett antal hästar med hvar sin draglina och att alla linor äro sträckta, så kunna åskådarna hafva olika åsikter om hvilken häst, som drager mest — utan att det är så lätt att afgöra, hvem af dem, som har rätt.

Det återstår att med några ord beröra frågan, huruvida något bör och kan göras för att motverka den ekonomiska vågrörelsen.

Warming framhåller, att vågrörelsen har en viss nytta. Under uppsvingsperiodens optimism kämpa sig nya idéer fram, som kanske eljest aldrig skulle kommit till utförande, och nedgångsperioden rensar bort onunda företag.

Men de fördelar, vågrörelsen medför, uppvägas väl många gånger om af de olyckor, som åtfölja densamma. Statistiken öfver konkurser, exekutiva auktioner, emigration, sjukkassor, fattigunderstöd, giftermål, nativitet, t. o. m. dödlighet talar ett språk, som knappast kan missförstås.

Första förutsättningen, för att med framgång kunna företaga sig något, är väl att söka göra sig reda för den ekonomiska vågrörelsens innebörd, söka dämpa optimismen i uppgången med medvetandet, att hittills hvarje uppåtgående period haft en nedåtgående i följe, söka ingjuta förhoppningar under nedgångens pessimism med det faktum, att hittills hvarje nedåtgående period aflösts af en uppåtgående, söka förhindra anläggning af vidlyftiga, dyrbara företag, t. ex. kanaler, järnvägar och sådana offentliga arbeten, som utan olägenhet kunna uppskjutas några år, under uppsvinget och i stället söka sätta dem i verket under nedgången.

Att en sådan målveten ledning af de produktiva krafterna ej är otänkbar, visas af ett exempel, som Burton (*Financial crises* sid. 269) anför från Chicago. Några kapitalister togo sig före att få år efter 1873 års kris — med god uppfattning af situationens innebörd — starta en vidlyftig bygnadsverksamhet.

Ivar Hultman.